

DENIS
LIBERE DIN BRUXELLES

III 24808

SOCIALISMUL

SI
CARACTERELE SALE GENERALE

TRADUCERE

de

P. MUȘOIU

BUCUREȘTI

Tipografia BUNA CREDINȚA Pasagiul Macea 5

1893

40

Lucrarea de față iese începutul unei serii de publicații menite a
mai îmbogăți modesta noastră literatură științifică-socialistă. Iele vor
apărea succesiv în formatul și cuprinderea celei ce apare acuma, în
cît vor putea alcătui mai tîrziu unul sau mai multe frumoase și mari
volume.

Din parte-ne nu vom cruța nici o sfortare pentru a duce între-
prinderea cît la mai bun sfîrșit și pentru a face cît mai vădită rea-
litatea. Remîne numai ca cetitorii să știe să se folosească.

LUCRARI DE P. MUSOIU

TABLE

1895 Roman... 1897... 1898... 1899... 1900... 1901... 1902... 1903... 1904... 1905... 1906... 1907... 1908... 1909... 1910... 1911... 1912... 1913... 1914... 1915... 1916... 1917... 1918... 1919... 1920... 1921... 1922... 1923... 1924... 1925... 1926... 1927... 1928... 1929... 1930... 1931... 1932... 1933... 1934... 1935... 1936... 1937... 1938... 1939... 1940... 1941... 1942... 1943... 1944... 1945... 1946... 1947... 1948... 1949... 1950... 1951... 1952... 1953... 1954... 1955... 1956... 1957... 1958... 1959... 1960... 1961... 1962... 1963... 1964... 1965... 1966... 1967... 1968... 1969... 1970... 1971... 1972... 1973... 1974... 1975... 1976... 1977... 1978... 1979... 1980... 1981... 1982... 1983... 1984... 1985... 1986... 1987... 1988... 1989... 1990... 1991... 1992... 1993... 1994... 1995... 1996... 1997... 1998... 1999... 2000...

SOCIALISMUL

SI

Caracterele sale Generale

152 849/61

~~84666/69~~

LUCRARI DE P. MUȘOIU

TIPARITE :

- Făjarnicii*, 1889, Roman, tipografia W. Haber.
Socialism utopic și socialism științific — trad.—1890, București, tip. Weiss.
Propaganda în Mișcarea socială, 1891, București, tipografia „Lupta“.
Chestia evrească, 1892, Iași, stabilimentul grafic „Miron Costin“.
Manifestul Comunist — traducere — idem.
Metoda experimentală în politică, 1893, Iași, tipografia „H. Goldner“.
Socialismul și caracterele sale generale.

Articole în „Drepturile Omului“, „Munca“, „Războiul“, „Romînul“, „România Viitoare“, „Școala Nouă“, „La Question Sociale“, „La Revue Socialiste“, etc. etc.

IN MANUSCRIPT :

Determinismul social, Un manuscris anonim, Privire asupra socialismului belgian, Rusia revoluționară, din „Etudes Sociales“ de Barbe Gendre, Un studiu psihologic, după „Revue Scientifique.“

LUCRARI EDITATE :

- Cătră tineri* de Petru Kropotkine, 1888, Brăila, tipografia Neculan.
Evoluția proprietății de Paul Lafargue, traducere de Vera, 1891, București, tipografia „Lupta“.
Chestia lucrătoarelor și a femeilor de acum de Klara Zetkin, traducere de Sofia Nădejde, — idem
-

HECTOR DENIS
RECTORUL UNIVERSITATEI LIBERE DIN BRUXELLES

II 24808

copy
24 / *301*
r

SOCIALISMUL

ȘI

CARACTERELE SALE GENERALE

TRADUCERE

de

P. MUȘOIU

BUCUREȘTI

Tipografia BUNA CREDINȚĂ Pasagiul Macca 5

1893

BD 568044

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București

Cota III 488 091

785/09

1905

Leod ordăelue ^{3m}/_i
GR. def.

B.C.U. Bucuresti

C20096373

1. m. l.
2. m. l.
B. 189

Au Citoyen P. Musoiu--Ixelles.

Cher Citoyen,

Vous voulez bien me demander l'autorisation de traduire mon discours sur le socialisme et ses caractères généraux. Je me rends de grand coeur à votre désir. S'il peut, dans quelque mesure, dissiper les préjugés, apaiser les terreurs, rendre moins redoutable la grande crise que traversent les nations civilisées, et en rendre la solution plus pacifique et plus scientifique à la foi, je serai rémunéré bien au delà de mes peines ; et si faible que soit cette contribution à la science sociale, je serai heureux qu'elle n'ait pas échappé à votre noble preoccupation et à votre amour ardent de l'humanité.

Votre bien dévoué,

H. Denis.

Pri'ntr'o favoare deosebită, publicul român are prilejul să cetească conferința inaugurală, dezvoltată anul trecut, la solemnitatea deschiderii cursurilor, de către rectorul Universității libere din Bruxelles. Cu o bună voință care caracterizază numai pe oamenii distinși, mi-a fost pusă la dispoziție chiar mai înainte de a fi fost tipărită în franceză. Pe lângă ideile generale ce se revarsă cu îmbielșugare din astă conferință, cetitoriul are prilejul să cunoască bine caracteristica socialismului belgian.

Hector Denis ie una din figurile pentru care «Istoria Socialismului» are multe cuvinte de laudă, una din cele mai frumoase și nobile figuri pe care democrația și poporul pot să le onoreze, cum se rostește unul din socialiștii militanți belgieni. Luând ca subiect socialismul și, de la înălțimea catedrei universitare, în fața unui public excepțional, curățindu-l de ori-ce îndoială și de tot ce i s'a mai aruncat în sarcină, Hector Denis, în adevăr, a cucerit un titlu mai mult la dragostea recunoscătoare a proletariatului.

Acum dacă socialismul său «pozitivist» nu poate să împace toate școalele, ne alătură foarte aproape de bazele socialismului determinist. Și dacă elaborarea acestuia se va mai face așteptată, acei ce se interesează de chestia socială vor câștiga enorm meditănd asupra celor ce urmează.

1893, Bruxelles.

P. Mușoiu.

SOCIALISMUL

ȘI

Caracterele sale Generale

I.—Grija neegalității condițiilor sociale mistuia nobilul geniu al lui Emile de Laveleye în cea din urmă, cea mai rodnică perioadă a vieții sale. Prin aceasta îl se apropie și mai mult de predecesorii săi, Simonde de Sismondi și John Stuart Mill, doi din măștrii științei sociale. Ca și dinșii îl resimți toate durerile claselor dezmoștenite și ale națiilor apăsate; ca și dinșii, îl avu vederea limpede asupra lucrurilor din prezent și prevederea adîncă a celor viitoare. Și, ca și dinșii, îl fu surprins de moarte, scrutînd destinele societăților civilizate. Cele din urmă scrieri ale sale sînt pline de prevestiri, de apeluri către generațiile nouă, către instituțiile tinere, către democrațiile născînde. În ochii lui, ajungerea democrației la o dezvoltare superioară, ie de neînlăturat. Totu-și, îl vede soarta acestei democrații aretată mai di'nainte în istoria republicelor antice, dacă nu va dezlega problema neegalității condițiilor, asigurînd fie-cărui muncitor o parte la proprietatea pămîntului și o parte la proprietatea uneltelor de muncă. Acest zbuțiu pricinuit de neegalitate și această îngrijire de viitor, sînt legătura intimă a marilor sale opere asupra proprietății și guvernămîntului în democrație.

În veacul al XIX-lea puținii oameni au adus sociologiei un tribut mai mare de cit al său, puținii au aretat cu o mai mare bogăție de materiale atîrnarea care leagă aspectele esențiale a vieții societăților, adică pătrunderea fenomenelor economice, juridice, politice. Lucrările sale succesive, cari au luminat această pătrundere, ridică în fața noastră chestia socială la oată înălțimea ie. Dacă dreptul de proprietate ie în deoște

țelul cercetărilor sale, ie din pricină că are o înriurire directă asupra distribuirei bogățiilor și asupra gradului său de dreptate. Căci distribuirea bogățiilor cum și a timpului liber, hotărăște măsura participărei tuturor la bunurile civilizației, la această vieță superioară a spiritului în care se va îndeplini adevărata împreunăre a geniului omenesc. Dar, prin o întoarcere care caracterizază legătura funcțiilor ființei sociale, după cum instituțiile juridice apropie sau îndepărtează de egalitatea condițiilor, armonia orî antagonismul intereselor va întemeia sau va da pradă tulburărilor, guvernele, și mai cu samă guvernele democratice. Ast-feliu sînt înlănțuirile cari au ilustrat lucrările lui Laveleye, și echilibrul funcțiilor spirituale, economice, juridice și politice al societăților se arată ca ținta cea mai din urmă de atins.

N'am putut să mă sustrag de la aceste înalte și serioase cugetări de cînd s'a pus în țara noastră problema, nu numai de a se întemeia o democrație, dar de a se întemeia o democrație stabilă. Iele vor domina întreg discursul acesta asupra socialismului. Il pun sub ocrotirea însu-și principiului glorioasei noastre Universități, care nu ne face solidari de cît în apărarea liberei cugetări.

Mișcarea filosofică din veacul al XVIII, operă puternică a economiștilor, filosofi ieî înși-și, mișcarea filosofică și Revoluția franceză, fură un adevărat act de credință în firea omenească. Revoluția strămută în om sediul de neînfrînt al dreptului, scoțindu-l de sub orî-ce autoritate străină de legile lui proprii. Se văzu în libertatea și egalitatea civilă și politică însă-și condițiile orînduirii societăților, ale dezvoltărei firei omenești la nesfîrșit. Dar cînd cugetarea abstractă a filosofilor și a revoluției se strămută în fapte, cînd principiul lor veni în atingere cu condițiile economice cari decurgeau din proprietatea individuală, atunci se ivi o contradicere din care se născu chestia socială modernă. Libertatea și egalitatea de drept se găseau în fața neegalității de fapt. Clase, una dispunînd de pămînt și de uneltele de muncă, alta nedispunînd de cît de puterea de a munci, ierau date în prada unei concurenți fără margini, și, după gradul neegalității condițiilor de luptă, cei mai slabi ierau mai mult orî mai puțin supuși condițiilor celor mai tari, paralizați sau împiedecați în dezvoltarea lor fizică,

intelectuală și morală. Căci, dacă le iera oprit de a-și înstrăina libertatea, li se îngăduia să-și vîndă sănătatea, să-și jertfească vremea de odihnă, să renunțe la partea ce li se cuvinea din binefacerile civilizației.

Veacul al XIX ne înfățișază tabloul surprinzător al sfertării claselor muncitoare de a se apropia de egalitate. Dar ori-cît de mare ar fi opera îndeplinită cu sprijinul legiuitorului, ori-cît de netăgăduite ar fi progresele realizate, ie lesne de văzut ceea ce rămîne nereductibil în această luptă fundamentală. Putem, după pilda Marelui-Britanii, al cărui geniu ie geniu evoluției însă-și, putem clasă muncitorii în diferite grade, după cum se apropie de participarea la proprietatea capitalurilor. Din cele 12 sau 13 milioane de membri ai familiilor lucrătoare, cari numără aproape 5 milioane de lucrători oameni în vîrstă, se mai găsesc cel puțin 4 milioane de adulți cari formează o masă inorganică, cari nu și-au aflat încă în asociația profesională garanția unei mai mari egalități față de stăpîni, în dezbaterea salariului. Din cele 2 milioane de unioniști, mai puțin de 500.000 au ieșit din starea de război, sau pace armată, și se bucură de prețioasele foloase ale conciliilor de conciliare cari îi apropie ce-va mai mult de egalitate. 200.000 di'ntre dinșii își au salariul fixat după prețul vînzării produselor, adevă pe trepte mișcătoare, *par des échelles mobiles* cari stabilesc un început de asociație între capital și muncă; 11.300, asociați mai de aproape, ieu parte de-a dreptul la beneficiile antreprizelor, și numai 6.300 de cooperatori au ajuns să lege strîns capitalul de muncă, chiar după dorul lui Laveleye.

Sentimentul contrastului încă atît de adînc între țelurile urmărite de libertate și de egalitate și între cele ce neegalitatea condițiilor a îngăduit să se ajungă, sentimentul acestui contrast care tot crește, a ridicat în fața noastră chestia socială. Școalele economice cari au încercat a duce libertatea și egalitatea de drept până la libertatea și egalitatea de fapt, au primit numele de școli socialiste. Știu că acest cuvînt trezește patimi și teroare; cunosc greutatea care apasă asupra atîtor semetți cugetători; dar nici nu pot să uit că acești cugetători au iubit omenirea cu o dragoste destul de dezinteresată, pentru a nu se îngriji de atacurile nedrepte și chiar de uitarea plină de dispreț.

„Prezentul ne izgonește, zicea Proudhon, cu o răbdare hotărîtă, viitoriul nu-și va aduce aminte de noi, ființa noastră se acufundă în îndoit neant“. Decî ieși nu cer să fie apărați. Dar ieată că problema pusă de dînșii ie tocmai problema pe care observatorii cei mai adincî o vād trebuitoare de dezlegat. In ciuda urgisirilor, opera lor stă alătura cu preocuparea cea mai înaltă: de echilibrul și pacea societăților moderne. Și orî-cine ie convins de aceasta, cînd viitoriul întreg se agită în conștiința colectivă ie dator să pună în lumină trăsăturile de căpetenie a operei cugetătorilor și să cerceteze întru cît se poate face să pătrundă în realitate, spre a abate era fatală a revoluțiilor.

Definiția cea mai simplă și mai precisă care se poate da socialismului, mi se pare că ar fi: orî-ce plan de reformă socială în care sentimentul altruist conlucrează cu interesul personal la cîrmuirea activităților economice, și care tinde să ne apropie de egalitatea condițiilor sociale, urmărind evoluția proprietății și întocmind un drept economic nou.

II. — Socialismul se opune din punct de vedere istoric economiei politice clasice. A areta în ce stă această opunere, firește că înșemnează a limpezi o dezbatere științifică care stăpînește toate antagonismele noastre sociale. Opunerea se arată întăi: în principiul conducător moral; al doilea în concepția legilor economice, a funcțiilor statului și în concepția libertății; și al treilea, în concepția proprietății și a evoluției ie. Aceste puncte vor face obiectul considerațiilor noastre sumare, cari nu îmbrătoșază sisteme speciale, ci socialismul în general, ca una din direcțiile cugetărei moderne.

Socialismul se deosebește de concepția economiei clasice mai întăi prin elementul psihologic și moral. Pentru a întemeia știința, fisiocrații și Smith au despoiat omul de toate sentimentele, afară de sentimentul interesului personal. Și aceasta iește caracteristica școalei individualiste moderne.

Socialismul se razămă pe sentimentul care ne scoate din privirea exclusivă de noi înși-ne, pentru a ne îndrepta la privirea dezinteresată a altora. Socialismul se razămă pe sentimentul care pune în fața fie-căruea din noi, nu numai o țintă esluziv individuală de urmărit, ci una colectivă: dezvoltarea corpului social și a elementelor lui pre cît mai mult posibil. Sentimentul acesta, de a asigura tuturora mijloacele

legitime pentru a conlucra la dezvoltare și chiar pentru a o atinge, ne preocupă din ce în ce mai mult și ne face să suferim cînd vedem că se păstrează pricinele de neegalitate, cari, favorizînd egoismul unora, împiedică și paralizază dezvoltarea legitimă a altora. Principiul moral al altruismului, nu-î datorit nici unei inspirații religioase sau filosofice; îel izvorăște din firea omenească, și, din potrivă, îel pătrunde și dă viață filosofiei și religiei. Conceput în toată lărgimea, nu lasă pe sama nici unei puteri din afară guvernămîntul lumii: la urma urmei il va încredința chiar însă-și omenirii. Acest principiu moral, după frumoasa vorbă a lui Renan, aparține *universalului*, adică *umanului*. Ca și toleranța religioasă, ca și cooperația și schimbul economic, cuprinde mulțimea de ființi răspîndită în imensa economie a globului, mulțimea care, în fie-care clipă, conlucrează la îndeplinirea reciprocă a trebuințelor tuturor. Și de aceea sentimentul altruist, înfățișază, în veacul al XIX-lea, din ce în ce mai mult, un caracter nou. Iel nu-î numai nobilul sentiment fratern care ne apropie către semenii noștri, și a cărui cea mai curată expresie a fost creștinismul. Ie sentimentul care ne leagă de acest mare *Ce* umanitar care evoluează în istorie, și muncii căruia datorim această acumulare de puteri asupra naturei, această acumulare de lumină, de energie morală cu cari ne fălim. De progresele acestui *Ce* sîntem legați nedeslipit și asupra destinilor sale se îndreptă preocupările noastre cele mai arzătoare. Comte, Littré, Laffitte, au vorbit de acest sentiment cu o elocință foarte puternică.

Socialismul întetește necredința economiștilor clasici, cînd își propune să reintocmească societatea încet-încet, pe baza simțului colectiv. Un critic destul de învățat Leon Donnat, bănuiește socialismului că ar fi elocind un ou deșert. Oul nu-î deșert de cit în închipuirea vrăjmașilor. Economia politică ciuntește omul, ne văzînd în îel de cit elementul personal. Socialismul sprijinindu-se și pe o tendință morală, înfățișază omul real. Din lucrarea acestei tendinți morale în mîntea omenească, izvorăsc toate concepțiile de dreptate. Leibnitz le-a însemnat drumul prin precumpănirea crescîndă a altruismului: *neminem laedere*, a nu jigni pe nimeni, dreptate negativă; — *suum cuique tribuere*, reciprocitate, dreptate pozitivă; ho-

neste vivere, domnia desăvîrșită a altruismului, a trăi pentru alții.

Fără îndoială, socialismul pune cele mai adînci probleme de psihologie și de morală, și în asta și stă adevărata lui măreție. În nemărginita lor reacțiune în privirea individualismului, cei di'ntăi socialiști Saint-Simonienii, Owen, Louis Blanc, s'au îndrumat spre formele cele mai înalte ale altruismului: dinșii n'au căutat de loc care ar fi realizarea perfectă și în același timp posibilă a dreptății și care s'ar putea adapta la firea omenească precum se află a-zî, ci care formă ideală a sentimentului omenească, întruchipîndu-se într'un sistem, ar pune capăt relelor revoltătoare. De acoloa acele utopii duioase, naive și sublime, cari ne-au lunecat pe dinaintea ochilor ca niște aretări simpliste ale viitoriului. Au trebuit să fie susținute cu zelul cu care se susține o religie nouă, cu exaltarea unui nobil apostolat.

Socialiștii, cari se apropie din ce în ce mai mult de o direcție științifică, știu că nu trebuie să se ridice planurile de reformă la o înălțime pe care n'ar putea-o atinge natura omenească cum se găsește. De la Proudhon mai cu samă, marele moralist, justiția înfățișază echilibrul egoismului și al altruismului, mutualitatea respectului și mutualitatea serviciilor. Frumoasa carte făcută de Proudhon asupra capacității politice a clasei lucrătoare, ie ilustrarea acestui principiu, dus de dînsul de la dreptul economic la dreptul public și al omului. În astă carte, se poate măsura și calea ce mediea oamenilor trebuie să o străbată pentru ca să ajungă la îndeplinirea desăvîrșită a acestei formule a socialismului. De altmintrelea Proudhon, ca și Colins, ca și Laveleye, și, di'ntre reformatorii moderați, ca și Schäffle și Graham, gîndea că idealul socialist nu poate fi atins fără o îmbunătățire adîncă a firei omenești.

Totu-și, ne spune judiciosul critic istoric al socialismului, Graham: „Cu toate că socialismul desăvîrșit cere un progres moral care ie îndoelnic să-l vedem realizat curînd, o parte din socialism, o îmbunătățire însemnată a stărei de acum ie cu putință, fără să se ceară o natură omenească mult mai bună de cît cum îi“.

Pătrundeți, în adevăr în adîncurile psihologice ale siste-

melor socialiste contemporane și veți vedea că individualismul are în iele o mare parte. Bună oară, judecînd din punct de vedere psihologic, se poate zice, à priori, că colectivismul cere naturei omenești un altruism superior? Dar ce face colectivismul cînd pune pămîntul și capitalurile în stăpînirea colectivă? Mărginește cuprinsul egoismului individual prin o lucrare colectivă, hrănită de sentimentul unei solidarități comune.

Se poate ridica și trebuie să ridicăm cu Schäffle, chestia dacă interesul individual va fi stimulat în colectivism tot cu atîta tărie pre cît se află în starea actuală. Dar fiecare va fi de acord că colectivismul însu-și tinde să dea această dezlegare, asigurînd orî și cui echivalentul roadelor muncii sale.

Recunosc cu Herbert Spencer stavilele ce întilnește progresul altruismului: „Inceata prefacere a firei omenești prin disciplinarea vieții sociale, zice iel, singura poate aduce schimbări statornice și folositoare“.

Progresele socialismului vor trebui să se măsoare necesar după progresele firei omenești; dar afirm că ie studiată rău îniriurirea mediului economic modern asupra progresului moralității, și că va trebui să se țină samă de acțiunea educatoare ce vor îndeplini-o însă-și reformele sociale. Graham nu tăgăduște progresul moral din veacul al XIX-lea, în unele direcții; iel recunoaște că conștiința morală s'a întins, că se dă justiției un înțeles mai larg; dar, în alte direcții, semnalează dezlănțuirea egoismului, și, la urma urmei, asupra acestuia, crede că s'a îniriurit prea puțin. Graham pare că n'a băgat de samă disciplina morală pe care mediul o impune clasei muncitoare și pe care iea însă-și și-o impune.

Schopenhauer pune la baza altruismului mila. Intreaga legislație care s'a desfășurat de la 1802 în Englitera, și care ocrotește munca copiilor și a femeilor, după dînsul ieste o izbîndă măreață a milei asupra egoismului industrialist și în potriva individualismului absolut al teoriilor economice.

În clasa muncitorilor simpatia ie reciprocă, prin comunitatea suferințelor și năzuințelor, prin împotrivirea și sacrificiile comune. Iea este urzala tuturor asociațiilor de lucrători, și dînsa face aceste asociații să treacă peste orî-ce stavili. Gruparea

muncitorilor răzleți în asociații profesionale, cere neconținut de la aceștia să-și lepede puțin câte puțin din egoismul lor individual, pentru ca sub imboldul unei legi comune să se asigure garanția permanentă a colectivității. Plecînd de la egoism, gruparea dezvoltă altruismul prin o adaptare nesimțită, și leagă în toate conștiințele interesul individual de interesul colectiv. Un tînăr scriitor Emile Vandervelde, a aretat cum se moae puțin câte puțin egoismul corporativ al breslelor, cu progresele industriale cari largesc cercul concurenței între lucrători. Consiliul de conciliare la rîndul său, iese o școală de simpatie mutuală între stăpîn și lucrător.

Cu toate profețiile filosofilor cari anunțau înlocuirea definitivă a regimului militar prin regimul păcînic al industriei, Europa se sfîrșește în înarmări. Cu toată crescînda atîrnare mutuală a națiunilor, egoismul colectiv ne aruncă în protecționism. Venerabilul reprezentant al școlii liberale, d. de Molinari, semnaleză încetarea stărei de război, ca cel întăi element al chestiei sociale. Dar pe ce pirghie morală ne răzămăm ? Sentimentul crescînd al solidarității muncitorilor nu-î chezășiea întocmirii unei unități morale a lumii și chezășiea trecerii definitive la starea industrială ? Nu pregătește acest sentiment forma cea mai înaltă a altruismului, dragostea de omenire ?

Și nu numai atît. Cine nu vede chîar prin pilda breslelor de lucrători, că altruismul sprijină și întărește individualismul normal ? În societățile de asigurare ale lucrătorilor, ce ar fi sfortărea individuală dacā nu s'ar răzāma pe o sfortărea colectivă de mutualitate, baza asigurării ? Cînd statul se dă de organ al acestei mutualități, făcînd'o obligatoare, iese și un adevărat educatoriū al prevederei individuale, cum ie cînd decretează instrucția.

Statul care disciplinează egoismul prin legislația sa tute-lară asupra muncii, iese și un educatoriū direct al altruismului în chîar aceste societăți de asigurare de lucrători. Solidaritatea silită pe care o stabilește între interese, se întipărește în conștiință după legile psihologice ale asociației și ale obicînuinței. Legea eredităței o transmite ca dispoziție organică.

Prin aceasta statul își pregătește propria lui abdicare ; aceasta iese înscrisă di'nainte în legile spiritului omenesc,

cari, la urma urmei, fac nefolositoare orî-ce constrîngere din afară. Studiul încă atît de părăsit al psihologiei economice, căci doctrinele economice sînt deduse din unele fapte ale naturei omenești, va areta că un minim de altruism realizează structuri economice cari ridică altruismul la o treaptă mai înaltă; că, ast-feliu, ie cu puțință un socialism adaptat treptat la evoluția morală a firei omenești.

III. — De sentimentul altruist se pătrunde dreptul economic socialist, adică totalitatea instituțiilor cari regulează activitățile economice atîrnătoare de voință. Școli întregi, ca școala falansteriană și partea extremă a școalei lui Proudhon, au așteptat totul de la o sforțare spontanee a solidarității, de la *contract*. Dar negreșit, privit ca o direcție generală a cugetărei, în jurul căreia se învîrtesc sistemele, socialismul, mai cu seamă în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, iese nedeslipit de ideea unei interveniri metodice din partea societății reprezentată prin Stat, în folosul propriei sale evoluții. Statul ajuns cu adevărat, pentru dînsul, societatea conștientă de sine însă-și, în unitatea sa organică, concurează, în marginile modificabilității fenomenelor, prin o lucrare diriguitoare sau regulatoare luminată, concurează să asigure fie-căreia din elementele sale organice, fie-cărui individ, cel mai înalt grad de dezvoltare cu puțință.

Și aici socialismul intră din nou în luptă cu școala individualistă. Aceasta se razimă pe legile naturale ale fenomenelor economice, și, în numele acestor legi, respinge orî-ce mîrgenire adusă de stat lucrărei intereselor personale în condiții de libertate egală. Aceea-și respingere o aruncă asupra unei totalități de doctrine, chiar cînd se mîrginesc să smulgă, prin lege, munca copiilor de la o exploatare funestă. Toate chipurile prin care legiuitorul poate interveni în chestia socială, de la legile proteguitoare ale muncii, pînă la formele cele mai radicale ale colectivismului, sînt osîndite sistematic și tot o dată poreclite de socialiste. Școala individualistă, dînd această întindere cuvîntului *socialist*, a ridicat protestările școalelor cari s'au rostit pentru intervenția Statului, dar cari nu vreau să fie socotite de socialiste. Dînsa a izbutit să incilcească aproape cu totul desființarea socialismului. Cu toate

astea a însemnat linia de despărțire a doctrinei celei mai de seamă din toate doctrinele.

În chestia legilor naturale opuse de o dată atitor școli, iese o nelămurire care a fost fatală progresului. Economisții dau legii fenomenelor economice caracterul unei adevărate *prescripții imperative*, înlăturînd orî-ce altă intervenire afară de aceea de a le lăsa să lucreze de sinea lor. Ei privesc legile fenomenelor ca nestrămutate, de neînlăturat și binefăcătoare. Inse, în nici o știință, legile naturale n'au și nici nu pot să aibă acest caracter. Iele sint pretutindenea *expresia indicativă* a unor tendinți generale, a unor raporturi stabile, nimic mai mult. Nelămurirea aceasta a fost funestă și se datorește caracterului metafizic pe care știința l'a păstrat prea multă vreme și cu care a îmbrăcat'o, cu tot geniul lor, nemuritorii săi fondatori. Adam Smith constată că omul, stăpînit de interesul lui, tinde neconținut să-și îmbunătățească starea. Ieată o lege naturală, expresia indicativă a unui fapt general. Smith socoate că individul stăpînit de interesul lui tinde să realizeze și interesul altuia. Ieată expresia indicativă a unei alte tendinți. Dar Adam Smith pare că-i condus de o filosofie optimistă. Iel vorbește adesea de mina nevăzută care îndreaptă interesele unele spre altele.

Tendințele ce le-a cules scrutînd omul individual, îi apărură ca făcînd parte di'ntr'un plan providențial, lucrînd de sinea lor la îndeplinirea unei armonii sublime, unei orîndueli firești regulată de ziditoriul lumii. Și ast-feliu tendința indicativă luă caracterul unei *prescripții imperative*, iewar, pentru ca să se asigure orîndueala firească, nu-i altă cale de cît de a se lăsa interesele să lucreze liber: sistema lui *laisser-faire*, al neintervenției statului.

Observarea de-a dreptul și adîncă a stărei noastre sociale, ne arată nu o mulțime de unități umane identice și supuse deopotrivă tendințelor lor interesate, ci clase de oameni reali cari nu-s deopotrivă de luminați asupra intereselor lor și cari au puteri cu totul neegale în ale urmări. Asupra egoismului acestora altruismul îndeplinește o reacțiune mai mult sau mai puțin energetică, și gradul lor de cultură morală îndreaptă interesul comun într'o direcție mai mult sau mai puțin apropiată. Libera lucrare a tuturor energiilor intelectuale, morale,

economice, precum se vede într'o stare socială istorică ca a noastră, mai însămnă lupta între toți și nu izbînda tuturor, ca în gîndirea metafizică a lui Smith. În însămnă adesea izbînda unora și căderea sau subordonarea altora.

Expresia indicativă sau cerat științifică a legilor lui Smith, deci, va trebui să facă loc la legi mult mai complexe, la legi cari să întărească totalitatea influențelor ce izvorăsc din firea omenească, din evoluția ei istorică, din mediul social, din instituțiile juridice ce și le-a dat societatea. Din pricina acestor influențe, tendința fundamentală a interesului personal va îndura cele mai adînci prefaceri. Ceea ce ne arată destul de vădit chiar cele mai simple științe. În psihologie, legea eredității exprimă tendința trecerii caracterului părinților la copii. Inse această lege se pierde adesea în nenumăratele excepții aparente cari izvorăsc din influențele complexe ce au asupra caracterului unui individ mulțimea strămoșilor, dezvoltarea sa embrionară, mediul la care se adaptează după naștere. Principiul purtării cîrmuitorilor, precum arată Smith, nu-î altă ce-va de cît deducerea logică din concepția legii fenomenelor. Intervenția statului, care regulează mișcarea socială, care armonizază interesele, asigură justiția, și a cărei sferă nu-î însemnată a priori de alte margini de cît acele ce vor izvorî din gradul de ordine, de dreptate, care se îndeplinește spontaneu, și de complexitatea legilor economice, vorbind la dreptul, nu iese locul absolutului *laissez-faire*?

A stărui în apărarea *prescripției imperative* a lui *laissez-faire*, însămnă a nu cunoaște caracterele pe cari o observare mai adîncă le-a dat *expresiei indicative* a tendinței fenomenelor, adică legilor lor naturale cu însămnarea lor adevărat științifică; și mai însămnă, fără îndoială, a vorbi în numele metafizicului și al teologiei naturale, dar nu în numele științei.

Opinia că fenomenele sociale trebuie lăsate în voia lor, fiind-că sînt supuse la legi naturale, n'a putut precumpăni de cît atîta vreme cît li s'a dat acestor legi caracterul unor tendinți absolute și nestrămutate. Cu cît experiența a descoperit acțiunile modificătoare cari le turbură sau le paralizază, omul a fost împins nu numai să intervină mai mult, să îndeplinească o lucrare regulătoare, dar această lucrare a fost cu atît mai îndestulătoare și mai întinsă cu cît complexitatea

= C20096373 =

~~311667/107~~

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII "CAROL I"

raporturilor a fost mai bine cunoscută. Preste tot, în toate științele cari privesc pe om, în psihologie, în medicină, vedem crescînd puterea omului asupra naturei, cu cît crește cunoașterea mai deplină a legilor îei. Antropologia criminală se întocmește sub ochii noștri, prin studiul influențelor ce îndepălinesc condițiile organice, ereditatea psihologică, mediul fizic și social asupra îndboldului la crimă. Cu cît vor fi cunoscute mai bine aceste influențe, cu atît mai puternică va fi acțiunea socială de a preîntîmpina crima și de a îndrepta pe criminal. În fenomenele economice, inițiativa privată a ajuns mai rodnică, prin cunoașterea tot mai complectă a legii fenomenelor. Unde ar fi ajuns evoluția salariului dacă practica iera călăuzită numai de această formulă generală, corolariul legii lui Smith, că muncitoriul tinde, în condiții de libertate, să-și găsească tirgul cel mai prielnic pentru vinderea puterii lui de muncă? Muncitoriul izolat și-a dat samă că, silit să-și vindă munca fără rezervă și cu orî-ce preț, sub pedeapsa de a muri de foame, trebuia să primească condițiile stăpînului. Asociațiile s'au alcătuit ca să precumpănească aceste două înriuriri tulburătoare ale legii, și să îngădue pe lucrătoriul izolat de a-și rezerva oferta lui de muncă și cel puțin de a o deplasa în oare-cari margini. Adam Smith, consequent cu principiul său absolut și cu optimismul său, respinge orî-ce intervenție din partea asociațiilor. Dar cine ar îndrăzni să măsoare urmările aduse de această rigoare doctrinală, în veacul nostru de dezvoltare a capitalismului? Legea de fier a salariului, reducînd pe muncitori la minimum existenței, a fost corolariul acestui individualism absolut, care din fericire nu-i inerent stărei noastre sociale.

Și ast-feliu Statul, care nu iera de cît paznicul drepturilor absolute ale indivizilor, cată să ajungă, sub îndboldul sentimentelor morale superioare, organul unui drept mai mlădios adaptat cerințelor dezvoltărei progresive a tuturor.

Noțiunea pozitivă a legii naturale a fenomenelor economice, lărgeste cuprinsul acțiunii Statului. Sentimentul moral îl împinge acolo. Intre terminii se află corelație și nu o apropiere arbitrară.

Știința germană iera conștientă, cînd, în 1872, într'o întrunire memorabilă, un număr mare de profesori, consfințiră,

subordonarea Economiei Politice Moralei și tot o dată intervenției Statului, în dezlegarea chestiei sociale. Dinsa nu stă la cumpene să mărginească libertatea absolută a contractului muncii, cînd această libertate ar ajunge la alt capăt de cit la singurul ce trebuie să ajungă cu dreptul: dezvoltarea fizică, intelectuală, morală a omului însuși, a muncitorului. Căci, în contractul muncii, dinsa nu vede marfa muncă, ci omul care muncește, după vorba energică a lui Wagner, omul căruia școala vrea să-i asigure un trai vrednic de civilizația noastră înaintată.

Intervenția Statului va fi o chestie de înaltă prudență. Iea va fi judecată de trebuință, cînd reformele vor trebui să ajungă la o întindere pe care inițiativa indivizilor și a asociațiilor nu le-o poate da, pentru a fi cu adevărat îndestulătoare și drepte, de cit cu o foarte mare încetineală, ori cu prețul unor aspre jertfe sau lungi tulburări sociale. Bună oară, patronii generoși vor fi în condiții de concurență mai slabe în fața patronilor indiferenți și egoiști, dacă dispozițiile ocrotitoare ale muncii, dacă societățile de asigurare de lucrători nu au o întindere tot așa de mare cit cîmpul concurenței însăși.

Școala individualistă a numit pe acești economiști reformatori, socialiști de catedră. Unii au primit cu voe bună, alții au protestat prin glasul lui Schönberg. Inse păstrînd chiar deosebirele cele mai adînci di'ntre deosebitile școale cari admit intervenția Statului, ceea ce-mi pare de netăgăduit, ie că socialismul, luat în toată întinderea, reprezintă, pe deosebite trepte, vederea practică a unei faze nouă în istoria științelor economice, precum se apropiea mai adînioarea de evoluția morală.

IV. — Una din cele mai grele invinuri aduse socialismului ie că ar distruge libertatea. Inse și aice ie o nelămurire ce trebuie limpezită. Adevărul iese că socialismul aduce cu dînsul o nouă concepție a libertății. Cînd Adam Smith ne spune că sistemul libertății naturale ie cel mai prielnic progresului bogăției, cînd Humboldt vede într'însul condiția celei mai înalte și mai armonice dezvoltări a facultăților omului, cînd Bastiat cere concurența nețarmurită pentru a ajunge la cea mai dreaptă determinare a salariului, în toate aceste cazuri, libertatea iese un mijloc. Iea stă în

lipsa orî-cărei constrîngerî din afară și în îndreptarea nemijlocită a faptelor individului cătră ținta pe care interesul sau rațiunea i-o arată de urmărit. Dar, prin îea însă-și, libertatea nu are și puțința de a ajunge ținta dorită. Omul izolat nu poate scoate din sinea lui puterea de a trata cu stăpînul de la egal la egal și de a dobîndi cele mai bune condiții de muncă. Această putere nu o poate afla de cît în asociație. Asociația îi dă puterea de a trece peste o mulțime de stavilî cari-l împiedică să ajungă unde dorește. Libertatea lui mai întăi negativă, devine pozitivă de îndată ce cuprinde într'însa o putere efectivă. În acest înțeles, intervenția Statului, cu toate că mărginește întinderea libertății negative, iese un mijloc de a realiza libertatea pozitivă, adică de a înlătura stavilele ce se împotrivesc la dezvoltarea fizică, intelectuală și morală a mulțimei.

Din nenorocire, de aci înainte, acelea-și vorbe nu vor mai avea aceea-și însemnare pentru economist și pentru socialist, dar omenirea va stărui să urmărească aceea-și țintă ideală pe căi deosebite. Economistul individualist se va împotrivi orî-cărei întinderî de legî cari ar ocroti munca în fabricî bună-oară. Dar, ne va răspunde cel mai învățat istoric al legiurîi fabricelor din Englitera, Whately Cooke Taylor, „cînd vroim să facem o industrie mai liberă, scoțînd'o de sub înriurirea legei, muncitorii cad în stăpînirea unei puteri care nu dă nici o samă nimănuî, care-și urmează calea fără să-î pese de mizeriile sfășietoare ce răspîndește în jurul îei. Cu drept cuvînt s'a zis, adaogă Taylor, că legile ocrotitoare ale muncelî, sînt *expozanții* nu *opozanții* libertății cîtă vreme libertatea stă în a scoate pe lucrători de sub jugul unei umilitoare trebuinți“.

Asigurarea obligătoare, iese robie, zice un economist, Villey, de alt-feliu destul de depărtat de exagerările lui *laisser-faire*. Dar un statistic german, Mayr, aretînd uriașa cifră a lucrătorilor asigurați în potriiva boalei, ne dă responsul următor : „Un așa rezultat, spune dînsul, impune respect chiar și celor mai aprînși partizani ai lui *laisser-passer*. A face ca, în mai puțin de trei ani, 5 milioane de lucrători să fie ocrotiți în potriiva întîmplărilor de boală, asigurați de îngrijire ca de un drept legiuit cîștigat și garantat riguros, scoși de la îndato-

rirea de a recurge la mijlocul înjositor al pomenei, iese un lucru care ar trebui să atragă toate simpatiile cel puțin ale acestui soi de socialism de stat? Și n'are dreptate Mayr? Iel liber lucrătoriul care nu găsește sprijinul solidarității? Iel iese robul ignoranței, neprevăderii și neputinței lui, și consfințirea acestei robii față de sine însu-și, ie scoborirea demnității sale în fața altora. Fie asociația spontanee sau silită, nu pune mai puțin pe lucrător la adăpostul lipsei de lucru, la adăpostul neputinței, la adăpostul accidentelor, în condițiile omului cu adevărat liber, fiind-că îl înarmează cu o putere de neînving înotriva întâmplărilor.

Elementele de putere pe cari libertatea le adună ast-feliu unul câte unul, se grupează în jurul iei și o învăluie ca un adevărat organism, a cărui evoluție însoțește dezvoltarea individualității omenești.

Această teorie a libertății pare că naște cu socialismul și se desfășură cu dînsul. Paul Janet i-a aretat obîrșiea cînd zice că, pentru Saint-Simon, libertate însemnează putere. Un economist ilustru, Ch. Dunoyer, a pus'o ca bază cărței sale asupra libertății muncii. Adolphe Wagner, poate cel mai adînc din economiștii contemporani, declară că Dunoyer, privind libertatea nu ca un drept absolut ci ca un rezultat al civilizației, i-a dat adevărata teorie. Inse Dunoyer a părăsit'o în fața problemei distribuirei bogățiilor. Aci au reluat'o socialiștii, de la Louis Blanc până la Proudhon. Krause a scos în lumină caracterul organic al libertății și al proprietății. Chiar mai dăunăzi Ritchie lua ca bază la un respuns făcut cărței lui Herbert Spencer, «Individul înotriva Satului», deosebirea între libertatea negativă și libertatea pozitivă adoptată de Thomas Hill Green, de la Oxford.

Unul din motivele cari determină pe Herbert Spencer să respingă orî-ce intervenție pozitivă din partea Statului, ie frica că acțiunea lui regulătoare va îneca puțin câte puțin întreg cuprinsul activității individuale și-l va încinge la urma urmei într'o rețea puternică de robie modernă. De acoloa acest titlu zgotos al studiului lui, pus în capul pledării pentru libertate: *From freedom to bondage*, de la libertate la robie. Dar chiar pildele alese de iel însu-și, pentru a caracteriza întinderea neînfrîntă, fatală a aparatelor regulatoare, ne arată că

greșala ie de partea ilustrului filosof, că dînsul înoată într'o concepție curat negativă a libertății. În mai puțin de cinci zeci de ani, ne spune iel, cheltuelile pentru instrucția publică, în Englitera, s'au urcat de la 30.000 la 10.000.000 de livre. S'ar fi privit ca idiot acel ce ar fi profetit această creștere și mai ales acel ce ar fi anunțat că creșterea va fi însoțită de îndatorirea tatălui de a-și trimete copilul la școală, sub pedeapsa de a fi închis. «Nimeni, adaogă dînsul, n'ar fi visat că din acest germene nevinovat, va purcede așa de repede acest sistem tiranic îndurat fără împotrivire de cătră un popor care își inchipue că este liber». Nu putem împărtăși de loc indignarea lui Spencer. Noi chiar admirăm răbdarea acestui popor care primește instrucția obligătoare, fiind-că a înțeles că dînsa iese baza libertății fie-cărui membru al societății. Și de aceea această formă de robie n'a întilnit împotrivire.

Marginea firească a reglementării socialiste ie hotărîită de ținta la care această reglementare iese menită să ajungă. Și ținta ie dezvoltarea fizică, intelectuală, estetică, morală a individualităților, dezvoltarea cea mai înaltă cu putință, pentru a îndrepta energiile fie-cărei generații din ce în ce mai mult cătră dezvoltarea viitoare a omenirii. Putem să prevedem de pe acuma, că intervenția Statului va tot descrește cu cit se va înălța individualitatea omenească, până ce se va stinge cu totul, punînd pentru vecie în locul domniei legei, domnia ideală a contractului.

D. P. Richter, într'un pamflet, a vrut să arete unde ne duce socialismul. Dînsul a strămutat de o dată în timp, aplicarea unui colectivism inchipuit, și a scos din astă aplicare o întindere nemărginită a reglementării, care învăluie întreaga viață casnică și intelectuală a individului. Copiii și bătrînii deosebiți de familie, distribuirea indeletnicirilor regulată de cătră autoritate, locuințele trase la sorți, ospătăria națională obligătoare, presa încătușată, artele proscrise, nemica nu lipsește, nemica, afară doar de un lucru, înțelegerea concepției socialiste a libertății. Dacă în locul unui așezămînt brutal și cu totul cu neputință al socialismului, d. Richter s'ar fi pus în singura ipoteză realizabilă, în singura concepută de teoreticului socialismului, aceea a aplicărilor succesive a principiului socialist, cetitoriul cărței sale n'ar fi simțit greutate să înțeleagă

că reglementarea va trebui să înceteze de îndată ce nu va mai servi progresul individualității. Dezvoltarea intervenției Statului n'are nemic fatal, și dacă socialismul ar ajunge vre o dată la altă țintă de cît la ținta sa, individualitățile puternice pe cari le va fi format îel însu-și, se vor ridica împotriva-î, pentru a convinge pe nesocotiții săi sectari că omenirea nu-și minte sie-și.

V. — In chipul de a concepe proprietatea, socialismul se deosebește adînc de economia politică clasică. Pentru întemeetorii științei, proprietatea individuală cu toate neegalitățile ce trage după dînsa, ține de dreptul natural : neschimbătoare și absolută, adaptată principiului moral individualist. Iea se asemănă cu fenomenele fizice cari, după vorba lui Turgot, n'au istorie. Pentru toate școalele socialiste proprietatea iese o instituție istorică, vecinic modificabilă și perfectibilă. Iele tind să facă să dispară neegalitatea condițiilor de origină istorică, opozițiile de interese între factorii producției, tind să facă să iese parte toți muncitorii la proprietate și la stăpînirea uneltelor de muncă, prin transformarea gradată a proprietății.

Pentru a se ajunge la această transformare gradată a proprietății, pare că au fost alese trei mijloace : cînd lucrînd asupra formei obiectului, cînd asupra întinderii dreptului de proprietate, cînd asupra dreptului de moștenire.

Generalizarea societăților cooperative de producție fu gîndul care a stăpînit pe Louis Blanc, și care a fost adoptat de Ferdinand Lassalle. Iele sînt menite să cuprindă toate ramurile de producere, și aceste organe ale colectivității, avînd fie-care cîte un patrimoniu inalienabil, indivizibil, o existență juridică distinctă, se vor federa pentru a întocmi o unitate. Sistemul se încheie în colectivități cari exploatează capitaluri comune. Regula de împărțirea produsului între indivizi se va schimba după cum principiul moral al altruismului va fi ori nu precumpănitor. Gîndirea primitivă a lui Louis Blanc fu de a se repartiza produsul după trebuință, dar, în general, muncitorii colectiv se va bucura de întreg rodul muncii sale.

Concepția colectivistă cu toată deosebirea de sisteme, are trăsături esențiale comune. Rezultatul ultim iese apropierea pămîntului și a uneltelor de muncă de către colectivitatea însă-și. Pămîntul și uneltele de muncă vor fi scoase definitiv

din stăpînirea privată, nerămînîndu-î aceștia de cît bunurile de consumat. Saint-simoniienii au vrut să nimicească cel din urmă privilegiu de naștere, păstrînd neegalitățile naturale. După Saint-simonieni întrebuițarea uneltelor de muncă ie regulată de către autoritate, potrivit cu capacitatea fie-cărui. După Colins, această regulare se face pe calea învoelei, între stat, care centralizază oferta, și între indivizi sau societățile de lucrători. Tendința generală a sistemelor colectivistice ie să reducă tot venitul de împărțit între indivizi la venitul muncii, înlăturînd apropierea individuală a rentei și a interesului. Această împărțire, după colectivisti contemporani, se va face proporțional cu munca real utilizată de către societate.

Sistemele mixte implică, sau coexistența proprietății individuale și a proprietății colective, sau păstrarea proprietății individuale, modificată în unul ori în altul din elementele cuprinse în tendința sa absolută și a căror sinteză ieste. Rodbertus nu se atinge de-a dreptul nici de proprietate, nici de capital, cu toate că ne înfățoșază perspectiva îndepărtată a colectivismului. Dînsul stabilește înse o lege de împărțirea produsului între proprietarii capitaliști și muncitori, așa că partea proporțională a muncii rămîne aceeași. Munca se va folosi de toate progresele producției, și așa va fi paralizată precumpănirea capitaliștilor în dezbaterea salariului. Legea de fier a salariilor, pe care Rodbertus o privește ca și Lassalle, de alt-feliu fără cuvînt, ca inerentă stărei sociale moderne, va dispărea. Fourier mobilizază capitalurile fixe și pămîntul, reprezentîndu-le prin titluri a căror apropiere ieste individuală. Pămîntul și capitalurile, în funcția lor producătoare, scapă înse cu totul din puterea indivizilor: rămîn statornic adaptate funcției lor, la îndemîna tuturor. Legea de distribuire ieste o lege de proporții definite, analoagă cu legea lui Rodbertus. Proudhon păstrează proprietatea individuală a pămîntului și capitalurile alătura de un domeniu public la care încorporează minele. Iel se căznește a lega pămîntul de muncă. Dezvoltă asociațiile de lucrători, dar atinge proprietatea pămîntului prîntr'o dare asupra rentei, și interesul capitalurilor prin organizarea mutuală a creditului. Proudhon respectează de asemenea proprietatea în dreptul de folosință și de dis-

punere, iel nu o mărginește de cît în dreptul de a se întinde. Aici o mărginește și Mill cînd impune creșterea rentei fonciare. Dar și iel urmărește combinarea proprietăței private și proprietăței comune a pămîntului, și dezvoltarea cooperației. Mill mărginește dreptul de moștenire. De Laveleye are aceleași preocupări. Wallace lasă o parte din proprietate în folosul cultivatorului, în schimbul îmbunătățirilor aduse pămîntului, de și tînde să o naționalizeze. In toate aceste sisteme, munca se folosește, mai mult sau mai puțin de-a dreptul, de toate reducerile cari le îndură renta și interesul, și tendința generală ieste de a-i asigura produsul său întreg sau echivalentul acestui produs.

Dacă ie cu putință să facem o împărțire riguroasă a școalelor, cateder-socialiștii, în dezlegarea problemei proprietăței, se deosebesc de socialiștii propriu ziși. Cei întâi recunosc că proprietatea individuală ieste rezultatul unei dezvoltări istorice, iear nu expresia unui drept natural absolut, dar numai cei al doilea se silesc să ducă dezvoltarea mai departe și să deducă din iea forma viitoare a proprietăței. Aici ie locul să examinăm învinuirea cea mai grea care se aruncă în sarcina acestora, că ar vrea să-și aducă planurile imediat la îndeplinire, prin puterea imperativă a Statului. Din acest punct de vedere se și pune ilustrul Herbert Spencer, care, vrînd să servească libertatea, și-a consacrat cei din urmă ani ai vieței sale, atît de rodnică pentru știință, ca să combată socialismul. Ceea ce numește iel robiea viitoare, *the coming slavery*, ieste înse cu totul altă ce-va de cît socialismul. Gîndirea i-i aretată limpede în aceste linii din ultima sa scriere, *De la libertate la robie*: „O eroare fundamentală care stăpînește aproape mintea tuturor partidelor, zice dînsul, ie credința că relele pot avea leacuri imediate și radicale“. Rămîi uimit cînd găsești în definiția pe care o dă socialismului, unul din istoricii lui cei mai adînci, John Rae, rîndurile următoare: „Cererea de a i se aduce planurile imediat la îndeplinire, de cătră autoritatea publică, nu ie un caracter pur întîmplătoriu și accesoriu al socialismului, ci ie nedeslipit de ideile pe cari îi sînt bazate planurile“. Albert Schäffle a publicat sub titlul *Chintesența Socialismului*, espunerea cea mai obiectivă, cea mai de samă a economiei colectiviste, pre cît se

poate deduce din teoria valorii lui Karl Marx. Acest mare sociolog, în opera din care ie scoasă „Chintesența“, *Vieța și structura corpului social*, admitea ie în su-și puțința unei realizări a acestui ideal modificat, deși de alt-feliu într'un timp îndepărtat. Fără îndoială, spăimntat de răsunetul broșurei sale și de solidaritatea compromițătoare de care a fost învăluit, s'a grăbit să asigure opinia publică, publicînd trei scrisori enorme în care arată imposibilitatea democrației sociale. Pare că vrea să respingă o adevărată năvălire de barbari, grăbiți să aducă în fapt ipoteza pe care dînsul a descris'o atît de bine.

Nemic nu tulbură mai mult liniștea publică de cît ideea de o revoluție bruscă, dar nemic nu-î mai contrar esenței socialismului. Toate concepțiile socialiste arată o schițare a teoriei evoluției. Îndeplinirea planurilor socialiste iese supusă legii continuității.

Orî-ce școală, care opune sistemului social stabilit, un sistem nou, trebuie numai de cît să caute legea unei dezvoltări istorice, după care starea nouă să poată să urmeze celei vechi. Cu riscul de a admite că idealul ie de progres nu-î de cît o făptură a închipuirei, fără nici o legătură cu trecutul, trebuie să i se dovedească filiația, să se arete că dînsul se va realiza fără doar și poate din tendințele precumpănitoare ale mișcării sociale, și că aceste tendinți numai se resfrîng în mintea reformatoriului. Acest progres spre o concepție pozitivă a dezvoltării sociale, iese atît de vădit că Fr. Engels, într'o carte remarcabilă, a opus socialismului utopic din întăea jumătate a secolului, socialismul științific german din a doua. Deosebirea iese prea absolută, dar ie mărturiseste precumpănirea tot mai mare a metodelor științifice. Socialismul englez, care se dezvoltă după socialismul german, iese lipsit de orî-ce spirit de sistemă, și a ramas credincios geniului pozitiv al acestui popor, care, după vorba lui Taine, îndeplinește revoluții fără să facă neorîndueli. Spiritul nepărtinitor care va urmări mișcarea școalelor, se va încredința că, cu toată dibuirea și cutezarea lui, socialismul privit în întreg, iese o sfortare stăruitoare de a întocmi o adevărată dinamică socială, o teorie a progresului, și că acesta ie rolul său istoric în înțelesul cel mai înalt. Dar ceea ce-l va lovi mai mult, ie

că, atît în faza utopică cît și în faza pozitivă, socialismul ie refractar impunerii, și pentru motive deosebite. Pentru a se convinge compare-se Saint-simonismul cu doctrina lui Karl Marx.

Școala Saint-simoniană a pătruns totalitatea fenomenelor sociale de la o înălțime cu adevărat filosofică. Inse legăturile stabilite de această școală între concepția sa ideală și tendințele domnitoare ale epocii prezente, erau prea generale și prea vagi pentru a-i sprijini clădirea șubredă. Idealismul utopic îi iese dar caracteristica. Dînsa concepu cea întăi proprietatea ca un fenomen istoric care evoluează după o oare-care lege, dar, urmărind desființarea privilegiilor de naștere și formulînd prefacerea moștenirii domestice directe în moștenire socială, se înșală asupra tendinței istorice a dreptului de moștenire. Pentru a sprijini socializarea, trebui să se admită o lege istorică, după care, ascultînd ca de un ritm secular, omenirea trece succesiv de la o fază critică la o fază organică, de la precumpănirea egoismului la cea a altruismului. Inaugurînd o fază organică nouă, școala Saint-simoniană, fascinată de ideal, vroea să ajungă fără tranziție la realizarea frăției sub o autoritate socială părintească. Dar dînsa vroea aceasta prin libertate, și nu punea bază de cît pe puterea comunicativă a ideii. Se știe cît au suferit nobilii săi apostoli, dar lumea se resimte și acuma de cugetarea lor. Această putere a idealismului absolut a lucrat și asupra altor spirite mari. Idealismul cere proseliților o comunitate morală, o dragoste puternică, și respinge prin firea lui intervenirea Statului. Fourier și Louis Blanc făcură apel la Stat doar numai ca să dea un imbold sistemelor lor de asociație. Proudhon făcu, în 1849, din Banca poporului, nu numai o mutualitate cu totul liberă, dar chiar finea guvernamentalismului.

Apropiati acum pe Karl Marx de Saint-simonieni. Statul va juca un rol cu mult mai întins, dar concepția evoluției a devenit mai precisă, și tocmai legile evoluției formulate de reformator vor preveni ori-ce schimbare bruscă și generală.

Karl Marx vrea să dovedească că colectivismul va urma neînlăturat din organizarea economică modernă. Dînsul se răzămă pe două legi istorice: întăea, legea evoluției proprietății. Aceasta se adaptează istoric la schimbările cari se înde-

plinesc în producție. A doua, legea dezvoltării producției capitaliste. Marx și Engels au descris fazele transformării industriei, de la atelierul casnic, la manufactură, la fabrică, până la vastele încercări de monopoliuri ale capitaliștilor sindicați. Capitalurile se concentrează succesiv într'un număr din ce în ce mai restrîns de antreprize tot mai vaste. Această concentrare se întovărășită de o organizare tehnică tot mai perfectă a muncitorilor. Și tocmai puterile organizate chiar de către capital pentru producere, dobîndind conștiința de iele însă-și, vor intra în luptă cu capitalul, și, cînd concentrarea va fi ajuns la culme, vor sfărma la rîndul lor această structură istorică și vor pune un organism nou în locul organismului capitalist, o formă de proprietate colectivă, în locul proprietății individuale, ajunsă o contradicere istorică. Cînd Statul belgian, stavili concentrarea Societății generale de exploatarea căilor ferate, rescumpărînd rețelele sale, a îndeplinit o deducere parțială din legea lui Marx. Dar rigoarea legii lui Marx cere efortări de transformare, și tocmai aceasta nu trebuie s'o uite discipolii ca și vrăjmașii săi.

Pentru a se putea așeza un regim colectivist temeinic, ar trebui ca aceea-și mișcare de concentrare capitalistă să fie universală și de o dată. Orî, Schäffle se însărcinează să ne dovedească că cel mai mare număr de industrii remîne în mîna producătorilor mici sau mijlocii, și că concentrarea capitalistă nu se observă în agricultură în Germania. Benoît Malon, și dînsul colectivist, în *Socialismul integral*, declară că nu poate fi vorba de colectivism agrar, cîtă vreme feodalitatea capitalistă nu-și va fi înaintat lucrarea de concentrarea micii proprietăți. Deci, legea lui Marx, măi lasă să ne scape un foarte mare număr de fenomene observabile. Presupuneți acum că colectivismul nu-î numai un regim de proprietate, ci un sistem de coordinare sintetică a producerei, distribuirei și consumării produselor. Veți avea o idee de încetineala care se impune numai de cît îndeplinirii lui. Din legea evoluției lui Marx, nu se cade, nu-î cu puțință să se scoată de cît aplicări treptate și parțiale ale colectivismului la producție. Vastul sistem al distribuirei bogățiilor va fi necesarminte oprit sau prea nedesăvîrșit pus în aplicare.

Legea continuității se impune la rîndul ieî îndeplinirii sis-

temelor. Colectivismul lui Colins, bună oară, nu numai că cere condiții morale cari se dobîndesc cu încetul, dar calea aleasă pentru a se asigura Statului proprietatea pămîntului și a capitalurilor fixe, iese lungă de străbătut. Această cale ie reluarea succesiunilor colaterale de către societate și punerea la dare a moștenirilor testamentare. Prețuind proprietatea mobilă și imobilă bună oară din Belgia la o valoare fixă de 20 de miliarde, și presupunînd că moștenirile colaterale ar fi luate în întreg, ar trebui aproape un veac și jumătate pentru a se absorbi. Dacă moștenirile de pe frate și soră ar fi scutite, ar trebui două veacuri. Pus la începutul veacului al XIX-lea, modul de socializare a pămîntului după Colins, n'ar fi fost de cît un factor în această dezvoltare extraordinară a industriei moderne, și societatea nu s'ar fi putut scuti să caute alte mijloace pentru a-și regula evoluția. Rodbertus, care iera un om de geniu și care a conceput un sistem de trecere foarte însemnat, zicea : «Calea ie prea lungă, de aceea ar fi de dorit să se înceapă fără zăbavă călătoria». F. Lassalle cerea două veacuri pentru a trece industria în regimul cooperăției cu ajutorul Statului. După cum Geologia a trecut de la teoria revoluțiilor periodice la teoria lucrării continue a cauzelor actuale, socialismul tinde neînlăturat și tot mai mult, chiar prin progresul doctrinelor lui, să se supună legii transformărilor treptate. „Nu uit, zicea socialistul englez Hyndman, nu uit că unele persoane își închipue că alcătuirea noastră burgheză actuală va trebui distrusă cu totul și că o alta va trebui să răsară ca din pămînt în locu-î. Dar ori-ce izbîndă ar putea să aibă o revoluție, cu siguranță geniul omenesc nu poate să-și schimbe firea di'ntr'o dată. Sfărmași vechiul așăzămînt, dar nu uitați că formele nouă trebuie să se dezvolte în sînul celor vechi“.

Ce ar fi, dacă în locul lui Hyndman, aș cita, bună oară pe reprezentanții socialismului pozitivist, a căror școală ie școala mea, pe Koulkip, pe Ingram, sau pe reprezentanții școlii fabiene, Sidney Webb, care tocmai și-au împrumutat numele de la Fabius Cunctator ?

Statul și comunele, realizînd astăzi, fără opunere, multiplele monopoluri ale căilor de comunicație, ale apelor, gazului, electricității, puterilor motrice, urmăresc colectivismul pe li-

nia de cea mai slabă rezistență, fără nici o inspirație socialistă, ascultînd de tendinți sociale căror nu li se poate sta în potrivă. Statul și comunele pun pentru asta o grabă mult mai mare de cît pun teoreticii cei mai temuți ai colectivismului, remași credincioși legilor evoluției pe cari le-au formulat și sistemelor lor de socializare.

VI. — Dacă legea continuității iese cu adevărat tare și mare, oare trebuie să repetăm această vorbă de deznădejde a lui Renan: „O problemă nemărginită stă înaintea spiritului omenesc: dezlegarea iei este cerută grabnic, trebuie numai de cît, și dezlegarea ie cu neputință“? Nu se închee problema întru a îndeplini combinarea regulată și sistematică a elementelor luate de la socialism, cu organizarea economică care se dezvoltă de la sine, așa ca să se grăbească progresul către egalitate, către participarea tuturor muncitorilor la capital și la pămînt, fără să fie nevoie de violență, de arbitrar, fără să fie nevoie de tulburări? Nu-î acesta secretul sfînxului revoluțiilor? Deslegarea nu-î cu neputință de cît numai dacă spiritul omenesc urmărește absolutul. Iea este cu puțință de îndată ce se spală socialismul de toate sistemele absolute și de îndată ce i se dă un caracter cu adevărat experimental și pozitiv. Socialismul trebuie privit atîta cît poate avea o acțiune directă asupra cauzelor de neegalitate.

Regimul salariatului se arată ca destinat să domnească nehotărît, dar s'a văzut cît poate, desfășurîndu-și, în veacul al XIX-lea, lanțul formelor lui. Privim aceste forme ca termenii unei adevărate serii organice: alcătuirea asociațiilor de lucrători, consilii de conciliare și arbitraj, „échelles mobiles“, participarea la beneficii, cooperație. Cînd le îmbrățoșăm în întreg, nu-î cu puțință să avem îndoială că evoluția spontană a salariatului nu va ajunge la urma urmei la reunirea capitalului și a muncii. Decî în societatea economică iese o tendință statornică care cată să înlătore neegalitățile istorice. Experiența înse ne arată că cu cît forma contractului muncii ie mai înaltă, cu atît cresc pîdicile pentru muncitori de a ajunge acolo, la înlăturarea neegalităților istorice. Socialismul nu-î de cît o aretare mai vădită a acestei tendinți fundamentale a societății.

Experimentarea metodică va introduce în starea socială ac-

tuală elemente modificatoare luate de la terminii cei mai înalți din seria fenomenelor contractului de muncă.

Experimentarea sistemelor cooperative de producere și experimentarea formelor perfecționate ale salariatului, după mine, ie unul din elementele cele mai de samă a dezlegării chestiei sociale. Așa gîndea și John Stuart Mill, Graham, Wagner, și însu-și Laveleye, pentru a nu mai vorbi de vastele proiecte ale lui Louis Blanc și Lassalle, și de școala fourieristă. Singură intervenția Statului poate da acestor experienți toată întinderea pentru a fi convingătoare. Iea va putea să poarte pecetea deosebitelor școale, fără nici o primejdie. Dacă Statul iea asupra lui cite-va mine de cărbuni din cele două mari bazenuri carbonifere ale Belgiei, mina și capitalurile fixe vor rămănea în stăpinirea publică. Acum fie că Statul le-ar exploata prin societăți de lucrători ori lucrători salariați, remunerați după sistemul „des échelles mobiles“, antrepriza experimentală ieste colectivistă. Antreprizele vor ținea de alte tipuri cooperative, dacă statul dă sprijin prin avansuri la formarea unui capital social de cooperatori sau dacă înlesnește asociația antreprenorilor capitaliști cu lucrătorii.

Condițiile actuale de cooperatie nu mai sînt cele din 1848. Aptitudenile administrative ale muncitorilor s'au dezvoltat. Tendința încercărilor contemporane de cooperatie ieste de a-î alipi fie la societăți de consumatie, fie mai cu seamă în bresle, scoțînd din însu-și sinul lor elementele de grupare cooperativă. Prin aceasta, sentimentul egoist, care a pierdut cele întăi încercări de cooperatie, ieste cumpănit prin sentimentul stăruitor al interesului general. De altă parte, inițiativa privată a realizat tipuri de societăți cooperative sau de asociații de patroni și lucrători, cari, prin admirabila lor mlădiere, înfătoșază toate treptele unei evoluții progresive, și ale unei evoluții metodice, de ajuns de repede și de la îndemina tuturor, de la salariatul ordinar până la încorporarea societară definitivă. In astă privință, asociația întemeiată de Leclair, pentru zugrăvirea construcțiilor, familisterul lui Guise sunt capo-d'opere ale spiritului omenesc.

In sinul asociațiilor profesionale de lucrători o adevărată elită educatoare va fi chemată să facă aceste însemnate experimentări. Dinsa va ști că faptele iei sînt hotăritoare pen-

tru viitoriul societății și că în același timp supune ipotezele socialiste la verificarea neîndurată a științei. Izbînda experiențelor destul de numeroase și îndeștul de complete, va înlesni nu numai întinderea imediată a participărei la beneficii și întinderea cooperăției, dar mai ales va avea o înriurire fără samăn asupra întregului regim industrial. Sub apăsarea unei organizații mai desăvîrșite a producției, se va vedea iuțindu-se evoluția actuală a salariatului, capiî de industrie și muncitorii salariați vor căuta într'o unire mai strinsă mijlocul de a susține această concurență bine-făcătoare. Ast-feliu se va grăbi mersul cătră egalitate.

Socialismul experimental poate să atace problema proprietății. Aceasta nu-i așa de înfricoșată de cît dacă se face abstracție de complexitatea elementelor ieî, de complexitatea obiectelor, de reala modificabilitate ce prezintă, de evoluția ce o mină, și de cît dacă se vede în ieă numai expresia abstractă a unui drept absolut și uniform. Socialismul poate să atace această problemă chiar fără să atingă drepturile cîștigate. Bună oara, separarea proprietății de cultură merge crescînd. Cultivatoriul neproprietar de pămînt, fermieriul, tind să ajungă uneita de căpitenie în progresul producției. Aceasta ie tendința cea mai vădită a evoluției agricole, tendința pe care Marx, stăpinit de ideea unei concentrări capitaliste universale, n'a cuprins'o. De aci, lăsînd la o parte toate mijloacele cari ar înlesni dobîndirea proprietății, trebuința de a se stabili, chiar în interesul social, un drept nou, în folosul fermierului care aduce îmbunătățiri pămîntului. Ie de creat un adevărat domeniu util, prin mărgerirea proprietății și a dreptului ieî de întindere. Legislația aplicată în Irlanda a îndeplinit o adevărată revoluție în proprietatea individuală. Teată o problemă de socialism experimental a cărei dezlegare va apropiea munca de proprietate.

Cu deosebire priîntre lucrătorii agricoli respîndirea proprietății individuale a pămîntului se face foarte cu încetul, și statistica mi-a aretat nestabilitatea și chiar pornirea ieî retrogradă. Aci, unul din elementele de dezlegare ce mi se pare că s'ar adapta mai bine trebuințelor, ie reînființarea, priînt'r'un soiî de atavism economic, în comunele agricole, reînființarea de domenii comune a căror întrebuintare să fie repartizate periodic între familii. Mill și Laveleye ierau par-

tizani. De aceste domenii se pot alipi încercări de cooperatii agricole. Folosința de pământ puțin cite puțin va fi la îndămina tuturor muncitorilor. Numai experimentarea acestui sistem în deosebite regiuni agricole, va îngădui să se hotărască întru cit poate coexista, fără neajunsuri, cu proprietatea individuală a pământului.

Pentru a îndeplini această reformă și alte proiecte sociale, impozitul asupra moștenirilor, mai cu samă asupra celor în linie colaterală, reducerea progresivă a schiței neamurilor în folosul Statului, punerea de dări asupra moștenirilor testamentare, sint căile cele mai în general primite de școalele moderne. Modificarea dreptului de moștenire ie ceea ce loveste mai puțin interesul producției și ceea ce se adaptează mai bine chiar față cu evoluția familiei. Ie deci ceea ce experiența socialistă poate atinge mai lesne.

Totu-și, această experimentare a socialismului, pentru a fi cit mai rodnică și pentru a nu arunca societatea în tulburări neașteptate și violente, cere o structură politică apropiată, în legătură cu noțiunea nouă a legilor cari domnesc asupra fenomenelor sociale, și cu funcțiile Statului cari se trag din iele, căci *totul se află într'o înlănțuire de corelații*, ca în adaptarea organismelor la schimbările mediului. Aice și ieste, după mine, cea mai mare îndreptățire a socialismului științific.

Emile de Laveleye credea că problema neegalității ni se prezintă nouă sub o formă mai grozavă de cit în societățile antice. In timp ce la acestea revoluțiile sociale puneau în vrăjmășie cetățenii săraci și cei bogați, munca robilor, multă vreme străini luptelor acestora, urma să-i hrănească pe toți. A-zi se încinge lupta între muncitorii liberi și antreprenorii capitaliști, cuprinși cu toții în producere. Pe cînd robul iera îndepărtat de la vieța politică, proletariul modern ieste intrat în iea și vrea să-și îndeplinească suveranitatea. Și fascinarea puterei, tîrîrea idealismului, tulbură mult pe Laveleye. Primejdia mărită de pasiunile partidelor, de interesele de clase, de cătră birfitorii orbî ai sistemelor socialiste, împiedică venirea democrației la putere. Fără îndoială, nimeni nu va putea ucide în inema muncitorului modern această putere a idealului, care îl ridică deasupra stărei sale prezente

și de unde și izvorește crescînda-î energie. Pornirile idealului sînt caracteristica partidelor, claselor, școalelor. Și cine din cei mai vajnici dușmani ai socialismului, ar încerca să înăbușe în inima apărătorilor bisericeî puternica preocupare de a restabili guvernămîntul moral al lumeî ?

Disciplina idealului o va face rațiunea colectivă a societăței. Și pentru dînsa iese adevărat cuvîntul lui Proudhon : idealul purcede din real, și trebuie să se întoarcă la real, sub pedeapsa de a se pierde, adecă idealul trebuie să fie în totdeauna relativ și născătorul unui ideal superior.

Legea continuităței trebuie să domnească în toate reformele sociale, de aceea societatea trebuie să fie privită de cătră toți ca un organism în evoluție. Cel mai bun aparat regulator al socialismului, stă într'un sistem de reprezentare națională, în care să fie înfățișate toate organele actuale ale corpului social și care să se adapteze la dezvoltarea lor. În acest sistem de reprezentare să fie înfățișate toate interesele economice, mai ales interesele celor mai săraci, și așa felî ca să înlesnească toate efortările de împăciuire, și să îngreudească în margini cît mai strînse efortările reacționare sau revoluționare. În acest sistem de reprezentare să poată ieși la iveală cît mai vădite tendințele fundamentale ale societăței, și, într'însul, egoismul claselor, interesele economice, să fie îndeajuns de luminate, îndeajuns de înfrîinate, printr'o reprezentare largă a puterei celei mai dezinteresate din corpul social : știința, ast-feliu ca progresul să se împace totdeauna cu ordinea, iar idealul realizabil în totdeauna să poată pătrunde cu adevărat în fapte. Numai așa se vor reduce oscilările mișcării sociale și se va asigura continuitatea dezvoltărei progresive, pre cît ie cu putință în lucrurile omenești.

Îndoita preocupare a lui Laveleye în asta își va găsi o dezlegare pozitivă : căci tocmai din pricină că antagonismele noastre sociale amenință să tulbure sau să și curme cursul normal al vieței colective, se vor naște efortări de solidaritate, din ce în ce mai puternice, pentru a le dezlega, mai cu samă acolo unde societatea va avea conștiința cea mai limpede de atîrnarea mutuală care îi leagă toate funcțiile și de nevoea ce au aceste funcții de a se ajuta între iele. Și fiind-că muncitorii își îndeplinesc suveranitatea în sînu

unui adevărat organism, fiind-că dreptul lor imprescriptibil va fi nedeslipit de o funcție socială, vor înțelege tot mai bine, că, dacă guvernul are o putere reală pentru a grăbi și regula evoluția socială, n'are nici o putere împotriva acestei legi după care viitorul nu poate naște din prezent de cît treptat, precum se îndeplinesc toate schimbările organice.

În asta stă chezașia împăcării antagonismelor noastre. Școalele științifice, clasele a căror cugetare o reprezintă aceste școale, sau al căror ideal ni-l înfățișază ieie, să se pătrundă că formele sociale superioare se pregătesc în sinul formelor actuale și că trebuie să se îndeplinească regulat. Clasele diriguitoare pună-și demnitatea și gloria lor, să înlesnească emanciparea claselor diriguite. Ast-feliu își vor găsi singura îndreptățire a condiției lor istorice. Atunci nu mă mai îngrijesc de îndeplinirea acestor profeții sinistre cari duc antagonismele noastre sociale până la nimicirea civilizației, căci de astă dată omenirea va fi ieșit pe veci izbînditoare.

Domnule Rector, de cînd corpul profesoral mi-a făcut cinstea de a mă chiema să vă înlocuiesc, am privit de multe ori spre vremea tinereței noastre, cînd, sub direcția maștrilor iluștri, ne-am deprins a cugeta ca oameni liberi. Din acești maștri numai unul mai îe păstrat dragostei noastre, dar amintirea celorlalți ne învăluie. Par'că aud răsunînd în mine vocea vibrătoare, vocea iubită a nobilului Altmeyer, care știu să treacă în cursul istoriei un suflu împătimit de dreptate. Această comunitate cu morții are pentru noi o în-sămînatate sublimă: după chipul vechiului cult domestic, ie se arată în familia noastră universitară, care contează mai mulți morți de cît vii, prin transmiterea unei sarcini sfinte, paza principiului autonomiei științei, chezașia perfecționării nesfîrșite a spiritului omenesc. Urmaș al marilor tradiții științifice, nimeni n'a dat mai mult de cît Voi pilda respectului gîndirei, pilda respectului religiei datoriei și a dreptății. Primesc moștenirea Voastră cu sentimentul tradiției noastre comune, și mulțămită Vouă, cu o încredere senină în viitor. Vom susține împreună opera admirabilă a învățatului Vostru predecesor, Van der Rest, care a știut să îndrepte spre știința socială toate ramurile învățămîntului nostru universitar. Cer să mă ajutați să caut drumuri nouă pentru activitatea prac-

VERIFICAT
1905

tică a elevilor noștri, și mai ales pentru a întări comunitatea morală și intelectuală în care se confundă această tinerime generoasă, învățații și oamenii devotați cari o călăuzesc, în timp ce Voi, chemați și la alte datorii, veți face să pătrundă în istoria vie, cu învățămintele trecutului, puternicul ideal al măștrilor noștri.

Și Domniea Voastră, Domnilor studenți, știți bine că vă iubesc adinc, știți că vă leg de toate preocupările mele de viitor. Sinteți totdeauna alătura de fie-care din noi în lucrările științifice și în urmărirea idealului. Pe fie-care zi culegeți o parte, nu numai din cugetarea, dar și din inima noastră. Intreagă viața marelui și scumpei noastre Universități, stă în această circulare neîncetată a ideilor și tot o dată în acest schimb al sentimentelor părintești și al iubirei filiale. Păstrăm izvoarele în noi înși-ne, și de la noi atîrnă să le facem să fie îmbielșugate ori să le secăm. Aceasta-i calea datoriei. Cu cit vă veți aplica mai mult la lucrările noastre comune, veți înțelege mai bine că toate științele conlucrează la formarea științei sociale, că toate storțările oamenilor de studiu se îndreaptă spre progresul omenirei, și ast-feliu cugetarea Voastră se va resfringe asupra societăței însă-și. Istoria a pregătit generației Voastre mari datorii. Veacul care se stînge a săpat problema socială la adîncimi pe cari nu le-a stins nici o dată. Nici într'o vreme n'au luptat mai mulți oameni pentru libertate și justiție. Nici o dată nu s'a aretat un ideal mai înalt în fața societăților noastre. Nici o dată mai multă dragoste n'a împlut pieptul omenirei, și cu toate acestea găsiți Europa sub arme, interesele în luptă, democrațiile cari nasc privite cu neîncredere. Dar să nu disperați de viitor. Generația noastră vă încredințază păstrarea celor mai curate speranțe ale ie. Vouă, cari continuați storțarea noastră, Vouă istoria vă dă însărcinarea să nimiciți grijele, să faceți să se întindă puterea pacificatoare și orgazitoare a științei, să dovediți că dreptatea nu îngăduie împotrivire. Prin Voi trebuie să se îndeplinească această predică a unui filosof adinc, a cărui viață simbolizază pe martirul cugetărei reformatoare din veacul al XIX-lea, Krause, maistrul unuia din măștrii noștri venerați: cel din urmă cuvînt trebuie să fie cuvîntul Omenirei.